

TEISĖS SOCIALUMAS

Rūta Bakševičienė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Viešosios teisės katedra
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Telefonas (+370 5) 2366 175
Elektroninis paštas vtkatedra@tf.vu.lt

Pateikta 2011 m. gegužės 9 d., parengta spausdinti 2011 m. birželio 17 d.

Anotacija. Straipsnyje analizuojami teisės ir visuomenės ryšio aspektai: teisė, kaip socialinis reiškinys, jos institutų sąsajos su religija ir kitomis socialinėmis normomis, ryšys su pačiu teisės suvokimu visuomenėje, atitinkamai – teisės poveikumas (šis terminas siūlomas vartoti greta efektyvumo, veiksmingumo), poveikumas teise ir pan. Svarbiausia straipsnyje – išorinis, t. y. teisinis-sociologinis, požiūris, skiriantis požiūrį į teisę nuo kitų teisę analizuojančių darbų, kurių sistemiškų, kad ir pabrėžiant teisės bei visuomenės ryšį, besiremiančių būtent išoriniu požiūriu, vis dar Lietuvoje trūksta.

Reikšminiai žodžiai: teisės socialumas, teisės poveikumas, akulturacija, tarpnormškumas.

Įvadas

Mokslinė teoretinė ar praktinė teisės analizė tarsi savaime suponuoja teisės, kaip savarankiškos sistemos, tyrimo atskirtį, nes kiekvienas reiškinys, apsibrėžtinamas kaip tyrimo objektas, tarsi išskiriamas ir atsiejamas nuo kitų. Taigi, neretai diskusijose minima pozityvistinė teisės tradicija ir jos kritika, siejama su teisės, kaip uždaros rašytinės teisės sistemos, traktavimu, remiasi tuo pačiu atspirties tašku, t. y. išeina iš to paties *teisės*

kaip teisės požiūriu. Tai tinkama teisės institutų analizės gilinimui, tačiau metodologiškai nepasiteisina siekiant teisės visuomeniškumo, nagrinėjant jos „gyvą“ poveikį ir buvimą visuomenėje. Šiam tikslui tinkamas visai kitas požiūris, t. y. ne *teisė kaip teisė*, o teisė kaip socialumo dalis. Nors pati tokio požiūrio idėja anaipol nėra nauja ir teisės moksle integruota net atskira tyrimų sritimi – teisės sociologija, vis dėlto darbų, kurių teisinė mokslinė analizė *sistemiškai* atskleidžia teisės socialumo aspektus, nėra daug, nors, paminėtina, kad socialumas teisėje (teisės socialumas) turi Lietuvos teisės moksle tvirtus pamatus (be socialumo teisėje aspektų kalbėdami apie teisę neapsiėjo nei Petras Leonas, nei Mykolas Romeris). Tai, kas Lietuvos teisės moksle vyksta šiuo metu, labiau vadintina ne sisteminiu požiūriu, o pavienė teisės institutų analize, vadovaujantis pradinė teisės „visuomeniškumo“ nuostata, dažniausiai atsiskleidžiančia minint teisės tikslus arba cituojant vienas ar kitas teisę su visuomene siejančias teisės teorijas (mintis). Be jokios abejonės, siekiant nutolti nuo pozityvistinių neigiamybių – jos čia nebus atskirai analizuojamos – minėta nuostata – pagirtina, tačiau metodologiškai nuo paties pozityvizmo iš esmės mažai teatitrūksta (jei kalbama apie pačios teisės skirstymą dalimis ir paskirą jų analizę).

Šiame straipsnyje, remiantis išoriniu, kitaip tariant – sociologiniu metodologiniu – požiūriu, pateikiami teisės socialumo aspektai, jos, kaip socialinio reiškinių, esmė. Iš esmės tai ir yra straipsnio objektas, straipsnio tikslu savo ruožtu laikant kiek įmanoma platesnio, sistemiško ir glausto socialumo teisėje ir teisės socialumo aspektų pateikimą, teisės ir įvairiapusio visuomenės ryšio atskleidimą. Pirmoje straipsnio dalyje pateikiami teisės ir socialinio fono aspektai, ryšys, kurio viena esminių ir reikšmingų teisei iliustracijų – tarpnormiškumas. Antroje straipsnio dalyje analizuojamas teisės poveikumas. Vartojant šį terminą siekiama parodyti ir pačios teisės poveikį, ir poveikį teisei. Straipsnio kontekste šis terminas nėra vienprasmis ir nesuvoktinas griežtai, kaip ir pats *teisės* terminas. Tai taip pat suteikia ir terminijai, ir pačiai analizei labilumo, savo ruožtu atspindinčio ir požiūriu, kuriuo vadovaujantis parašytas straipsnis, esmę.

1. Teisės socialinio fono ir teisės pažinimo neatsiejamumas. Tarpnormiškumas

Gravissimum est imperium consuetudinis (Publilius) – Įpročio galia labai didelė

Nagrinėjant teisės formą bei turinį, pabrėžiamos politinės, ekonominės priežastys, kiti sąmoningai suvokti faktoriai. Tačiau racionaliai suvokti pasirinkimai bei vertinimai teisėje, kurių, žinoma, nenuneigsi, nėra vieninteliai, ją veikiantys. Jie ir nepakankami, norint teisę pažinti ir suvokti, ir jei būtų antraip, teisinė mintis vis dar trypčiotų pozityvistinės teisės sampratoje.

Kiekvienoje visuomenėje egzistuoja socialinės norminės sistemos, sudarančios jai būdingą socialinę-norminę-kultūrinę terpę. Jos yra įstatymų leidėjui, teisėjui ar kiekvienam kitam įtakos darantys nebylūs ir nebūtinai sąmoningai apmąstomi veiksniai, nemaža dalimi, be kita ko, lemiantys ir teisinio reguliavimo dalyko pasirinkimą, teisės formą

bei turinį. Šie veiksniai turi įtakos kiekvienos visuomenės, valstybės teisinės sistemos savitumui, teisės tradicijos unikalumui. Juk teisėje ne kiekvieną kartą ir ne dėl visų dalykų galime rasti vien tik ją (teisę) grįstą racionalų paaiškinimą. Neretai net nesusi-
 mažstame, kodėl vienaip ar kitaip aiškiname teisinius reikalavimus, taikome teisės nor-
 mą. Štai Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 174 straipsnis
 „Nedidelis chuliganizmas“ taikomas patiems įvairiausiems atvejams – nuo nepagarbaus
 gestikulavimo iki necenzūrinių žodžių vartojimo, o Lietuvos baudžiamajame kodekse
 vartojama įžeidimo kategorija, apimanti, be kita ko, ir užgaulumą veiksmu¹. Bet juk tai-
 kytojas turi suprasti, kas mūsų visuomenėje yra necenzūriški ar nepagarbūs gestai. Ypač
 pastarųjų suvokimas skirtingose visuomenėse ir kultūrose toks nevienodas! Nūdienos
 Lietuvos teisė reglamentuoja daugybę dalykų (garbingumas, kompromitavimas, paže-
 minimas), o juos apibrėžiančių normų taikymas susijęs su mūsų visuomenės socialinių
 normų interpretavimu, jos pažinimu². Šis visuomenės kultūros specifškumas paaiškina
 teisinių sistemų skirtumus, net ir vykstant globaliems procesams, regis, turintiems gero-
 kai suvienodinti teisinę reguliavimą.

Taigi, teisė neatsiejama nuo visuomenės, jos kultūros pažinimo. Ji pati be visuome-
 nės, kultūros neegzistuoja, mat pačios žmogiškosios kultūros pamatinis bei išskirtinis
 bruožas – gebėjimas kurti simbolius (dėl to sutaria visi kultūros, visuomenės tyrinėtojai), o
 labiausiai iš jų paplitę – žodžiai, raidės, gestai. Argi jie nesudaro teisės turinio ir formos?

Galioja daugelis simbolių vartojimo (kalbant apie socialines-normines sistemas,
 ypač turimi galvoje ekspresyviniai³ simboliai), jų raiškos taisyklių-socialinių normų,
 kurios sudaro vieną ar kitą socialinę norminę sistemą (teisės, moralės, religijos, etikos
 ir pan.). Daugėjant simbolių, jiems įvairėjant, kintant, keičiasi ir kuriasi naujos socia-
 linės norminės sistemos arba susidaro jau egzistuojančių norminių sistemų pogrupiai.
 Pavyzdžiui, daugybei žmonių ėmus naudotis kompiuteriais, elektroninėmis duomenų
 perdavimo sistemomis, atsirado ir elektroninių laiškų rašymo etikos taisyklės, sutartiniai
 ženklai, o galiausiai ir informacinių technologijų ir telekomunikacijų teisės šaka. Aki-
 vaizdi simbolių pažinimo svarba suvokiant teisę, nes ji pati – ir simbolio reflektorius, ir
 šaltinis. Teisė pati, kaip pageidaujamo (norimo, galimo) elgesio taisyklių sistema, yra
 ne kas kita, o simbolių sistema. Teisė tuo nesiskiria nuo etikos, religijos ar kitų norminių
 sistemų, o tai savo ruožtu rodo jos socialumą – teisė nuolat glaudžiai susijusi su kitomis
 socialinėmis norminėmis sistemomis, kurios išreiškiamos tokiais pat simboliais, o ir
 (dėl to) – daugeliu atvejų turi tapačias reikšmes. Šią įtaką žymi tarpnormiškumo termi-
 nas⁴, reiškiantis, be kita ko, simbolių, reikšmių, kurias jie nurodo, terpimą, perėmimą

1 Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 155 straipsnyje įtvirtinta, jog tas, kas viešai *veiksmu*, žodžiu ar raštu užgauliai pažemino žmogų, baudžiamas bauda arba laisvės apribojimu, arba areštu, arba laisvės atėmimu iki vienerių metų (*Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741).

2 Plačiau: Bakševičienė, R. Šiandienės Lietuvos teisės ir kultūros sąsajos galiojančioje Lietuvos teisėje. *Teisė*. 2005, 52: 7–16.

3 Patys simboliai pagal žymimos sąvokos abstraktumo / konkretumo laipsnį skirstomi į referentinius, nurodančius daiktą, konkretų dalyką, bei ekspresyvinius, sukeliančius platesnes asociacijas (dora, viešpats, vertybė, teisingumas).

4 Jeanas Carbonnier, laikomas vienu žymiausių teisininku-sociologu, šį sociologinį socialinių sistemų analizę taikomą terminą pritaikė teisėje, analizuodamas kaip socialinį reiškinį, skirstydamas bei klasifikuodamas teisinius-socialinius reiškinius bei ieškodamas jų atskyrimo kriterijų, pabrėždamas teisės socialumą. Skaityti: Carbonnier, J. *Sociologie juridique*. Paris: P.U.F., 1978.

(pasisavinimą) iš vienos socialinių normų sistemos į kitą. Ir dar: tarpnormiškumas reiškia vienos socialinių normų sistemos dėsningumą, padedančių sistemai gyvuoti ir išlikti harmoningai, perėjimą (įtakos darymą, buvimą drauge) į kitą socialinių normų sistemą. Perėmimas gali būti įvairus – dalykinis (reguliuojamų objektų aspektu) ir sisteminis (visos sistemos aspektu). Richardas A. Posneris teigė, kad teisė taip pat turi savo šventikus, šventus tekstus ir „šventas karves“, savas hermeneutines paslaptis, savas mantijas ir šventoves, ritualus bei ceremonijas⁵. Šie žodžiai tinkami iliustruojant dviejų socialinių norminių sistemų – teisės ir religijos tarpnormiškumą, sisteminę bei dalykinę perėmimą, mat R. A. Posnerio minimi dalykai „teisė taip pat turi...“ yra religijos posistemės, sudėtinės dalys (religinės vertybės, normos, šventumas (šventieji), ritualai)⁶.

Teisės ir religijos sąsajos pasirinktos neatsitiktinai. Sąsajų pavyzdžių begalės (pvz., įstatymų reikalavimas priešaikos tekstą skaityti padėjus ranką ant Lietuvos Respublikos Konstitucijos lyg ant Šventojo rašto, reikalavimas stovėti išklausančiam teismą⁷, kuriant ištikus teisės institutus, tarsi atkartojančius religinius draudimus, pavyzdžiui, penktąjį Dievo įsakymą „nežudyk“⁸). Galbūt bėgant amžiams visa tai perimta iš kitų visuomenių, kitų socialinių norminių sistemų. Panašių draudimų, liepimų rasime daugelio šalių normose. Tam tikros vertybės gali būti tapusios tiesiog bendražmogiškosios moralės dalimi, simboliu. Gal todėl teisės ir moralės santykis, moralumas teisėje – teisinės minties, teisės mokslo diskusijų objektas⁹, kurio netobulumas, drįstame teigti, yra tiesiog užprogramuotas nuolatinio socialinių norminių sistemų „judėjimo“, tarpnormiškumo. Savo ruožtu simbolių vartojimo susipynimu, kultūros perdavimu iš vieno socialinio darinio kitam, iš kartos į kartą paaiškinamas ne tik daugelio socialinių norminių sistemų

5 Skaityti: Posner, R. A. *Jurisprudencijos problemos*. Vilnius: Eugrimas, 2004.

6 E. Diurkheimas savo „Elementariose religinio gyvenimo formose“, kaip religijos struktūrai būdingą, nurodė sakralinių ir profaninių dalykų išskyrimą, sielos, dvasios, mitinio asmens, tautinės ir net tarptautinės dievybės sampratą, negatyvųjį kultą, ryškiausią jo formą – asketinės praktikos, aukojimo ir bendrystės, imitacinius, atgailos, memorialinius ritualus (Diurkheim, E. *Elementarios religinio gyvenimo formos: toteminė sistema Australijoje*. Vilnius: Vaga, 1999). A. Posneris, kalbėdamas apie teisę tarsi panaudoja, perkelia į teisę šias žinomas religijos, kaip norminės sistemos, dalis.

Ekonomistas, sociologas, religijos sociologijos pradininkas Maxas Weberis, analizuodamas žmogaus elgesį, teigia, kad nėra jokios ne tik individualios, bet ir *socialinės veiklos* (*Gemeinschaftshandeln*), kuri neturėtų ir kuriai nereikėtų specialaus dievo, garantuojančio bendrijos pastovumą. Dievybės, šventų simbolių, ritualų, dėl kurių jo dalyviai pajunta ypatingumą, atsiradimą lemia būtini žmogui potyriai, vienodais dėsningumais pasireiškiantys visur socialiniame gyvenime, jo socialinėse norminėse sistemose. Tarkim, paveldėjimo teisę M. Weberis grindžia sakralumu, kuris Rytų Azijoje paaiškina tai, kad šeimos ir giminės bendruomenės struktūra liko patriarchalinė, nors ekonominės sąlygos ir pakito (skaityti: Weber, M. *Religijos sociologija*. Vilnius: Pradai, 2000).

7 Plačiau: Bakševičienė, R., *supra* note 2.

8 Šio religinio draudimo įtaką galima išvėlgti baudžiamosios teisės institute, kurio normos įtvirtintos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XVII skyriuje „Nusikaltimai žmogaus gyvybei“ (*Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741).

9 Moralumo teisėje paieškos, šiandieninis teisės ir moralės santykio apibūdinimas teisinėje mintyje svyruoja nuo visiško atskyrimo, siekiant atriboti teisę kaip savarankišką norminę sistemą ir „sudėlioti“ teisės dėsnius (pvz., H. Kelsenas savo „Grynojoje teisės teorijoje“ atmeta mintį apie teisės moralumą „iš prigimties“, o teisės bei moralės turinio susietumą laiko tik iškreipiančiu teisės, kurioje svarbiausias – formos klausimas, dalyku (skaityti, pvz.: Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002) iki moralumo „tikėjimosi“ teisėje, grindžiamo žmogaus prigimtimi, analizės (skaityti, pvz.: Lyons, D. *Moral Aspects of Legal Theory. Essays on Law, Justice and Political Responsibility*. Cambridge University Press., 1991).

bei teisės vertybių panašumas, bet ir teisinio reglamentavimo panašumai valstybėse. Akivaizdi šio reiškinių teisinė apraiška – atitinkama teisės tradicija. Vis dėlto iš straipsnio pradžioje pateiktų pavyzdžių matyti, kad, suvokiant, pažįstant ir taikant teisę, labai svarbu suvokti bei pažinti konkrečios, tam tikro laikotarpio visuomenės socialinės-norminės kultūrinės sanklodos specifiką.

Teisės ir kitų socialinių norminių sistemų neatsiejamumą konkrečioje visuomenėje 19 a. pradžioje išleistame veikle „Apie mūsų laikų pašaukimą įstatymų leidybai ir teisės mokslui“ pabrėžė istorinės teisės mokyklos pradininku laikomas Friedrichas Karlas von Savigny. Teisę jis įvardijo neatsiejama tautos kultūros dalimi. Praėjus veik šimtui metų E. Erlich, laikomas vienu teisinio pliuralizmo minties pradininku, norėdamas pabrėžti formaliosios teisės vaidmens santykinumą, apie teisę kalbėjo tik kaip apie dalį „gyvosios teisės“, kuria visuomenė iš tikro vadovaujasi, kuri, be kita ko, didelę dalį tos „gyvosios teisės“ normų „nusavina“ (užrašo tai, kas jau egzistuoja). Kiek ironiška, kad tęsiant šią mintį ir ėmus kalbėti apie teisinį teisinės minties pliuralizmą Lietuvoje, reikėtų pridėti žodžius „nepraėjus nė dar šimtui metų“. Gal todėl, kad mažokai teatsižvelgiame į savo visuomenės ir turtingą teisės istoriją, kultūrą, niekaip neatrandame tinkamų savo visuomenės gerovės reguliavimo svertų.

Išties daugelį, rodos, individualių pasirinkimų lemia būdingos tai (mūsų) visuomenei socialinės normos, nuostatos, vertybės (pasak visuomenės bei kultūros tyrinėtojo Harry C. Triandis, mes galvojame apie kultūrą kaip apie neišsakytą žodžiais prielaidą, standartiškai vykstančias procedūras, reikalų tvarkymo būdus, kuriuos esame internalizavę tokiu mastu, jog žmonės dėl to nesiginčija)¹⁰. Jų „dalyvavimas“ mūsų elgesyje, pasirinkimuose, vertinimuose nusako socializacijos, t. y. tapimo, buvimo visuomenės nariu, procesą. Buvimas kurios nors visuomenės nariu reiškia ir būdingą toje visuomenėje elgesį, atitinkantį daugelį jos socialinių norminių sistemų, kuris laipsniškai įsitvirtina ir tampa tiesiog įpročiu, veikimo būdu, instrumentu vienoje ar kitoje situacijoje.

Socializacija (buvimas, tapimas visuomenės nariu) „mechanizmas, susidedantis iš daugelio pakopų, kurių viena pagrindinių – socialinis mokymas (vyraujančias tos visuomenės socialines normines sistemas galima vadintis socialinio mokymo priemone). Jis lemia, kad visuomenės nariai panašiai ar vienodai dėl bendrai internalizuotų simbolių suvokia tam tikrus dalykus ar elgiasi tam tikrose situacijose. Kitaip tariant, mes, kaip socialūs individai (ir įstatymų leidėjai, ir teisėjai, ir kiti visuomenės nariai) esame drauge su mūsų visuomene, jos socialinėmis norminėmis sistemomis, jos kultūra. Juk dauguma mūsų kalbam ta pačia kalba, tais pačiais simboliais sveikinamės, reaguojame į dėmesio ženklus (pvz., atsiųstą gėlių puokštę), įžeidžiais laikome būtent tam tikrus žodžius ir kt.

Šis aspektas veikia daugelį su teise susijusių dalykų: tam tikrą reguliavimo dalyką (pasirenkama tik tokia, o ne kitokia santykių rūšis), tam tikrą socialinį galbūt tik *toje* visuomenėje egzistuojantį *tokio* „atspalvio“ socialinį junginį (teisinis reguliavimas dažniausiai siejamas su tam tikra socialine grupe arba socialine kategorija, neretai teisės aktų preambulėse tiesiogiai ir nurodant, kad šis aktas skiriamas tos socialinės grupės ar kategorijos santykiams reguliuoti, pavyzdžiui, notarams, ūkininkams ir pan.). Taikant

10 Skaityti: Triandis, H. C. *Culture and Social Behavior*. McGraw-Hill, Inc., 1994.

teisę tai gali pasireikšti griežtumu ar atlaidumu (nematymu) tam tikram elgesiui, net jei teisės normos nustato sankcijas. Savo ruožtu tai reiškia teisės ryšį su konkrečioje visuomenėje susidaranciais visuomeniniais junginiais bei jų santykių, socialinių norminių sistemų žinojimu¹¹). Tuo paaiškinamas skyriaus pradžioje jau minėtas tam tikros visuomenės (valstybės) teisinės sistemos ypatingumas (specifika). Todėl teisės pažinimas, suvokimas, kaip minėta, būtinai sietinas su tos visuomenės, jos socialinių grupių pažinimu. Juk nemažai teisės normų yra tiesiogiai nukreipta į tam tikro konkrečiai pažinaus elgesio draudimą, kurį vienareikšmiškai galima pavadinti nesėkminga socializacija būtent toje visuomenėje (asocialus elgesys), o teisės institutai neretai remiasi deviantinių grupių bei subkultūrų pažinimu.¹² Pagaliau visas kriminologijos mokslas remiasi socializacijos, nesėkmingos socializacijos bei deviantinių grupių ir subkultūrų pažinimu.

Visuomenės, jos socialinės sanklodos, socialinių norminių sistemų raida paaiškinama ir teisės raida (kitimas). Tai – bendras (vėl gi – tarpnormiškas) procesas. Ypač tai pastebima vertinant istoriniu lyginamuoju metodu: skirtingo laikmečio ir tradicijų visuomenėse teisės turinys – skirtingas. Skirtingais laikotarpiais (epochomis) net tiems patiems žodžiams (sąvokoms) suteikiama nevienoda prasmė. Štai teisė jau keli tūkstantmečiai reguliuoja šeimos santykius, tačiau juk neabejotina, kad pasikeitė teisinė šių santykių dalyvių padėtis, pakito santykių turinys.

Teisės raida susijusi ir su kitais visuomenės raidos reiškiniais, neatsiejama nuo kultūrinės kaitos, žmonių bendravimo, keitimosi socialine normine kultūrine informacija. Pavyzdžiui, teisės raidą nuolat veikia akulturacijos (kultūros perėmimo, keitimosi kultūra) reiškinys, vykstantis nuolat, o šiandieninėje visuomenėje dėl modernių technologijų – ir ypač sparčiai. Šis procesas tarsi nuolatinis socialinių, o ir teisės pokyčių šaltinis, pasireiškiantis per teisinę mokslinę mintį (mokslinis-teisinis-kultūrinis keitimasis), įstatymų leidybą (teisinė akulturacija, skatinama viešosios valdžios), sutartis (teisinė akulturacija, skatinama privačios veiklos), tiesiog žmonių savitarpio bendravimą ir teisinius kultūrinius mainus⁴. Iš esmės akulturacija, taip pat ir teisinė, yra ne kas kita, o normų savitarpio judėjimas, įtaka. Kitaip tariant, vėl grįžtame prie tarpnormiškumo.

Taigi, teisė, kaip socialinė norminė sistema, egzistuoja ir plėtojasi drauge su kitomis socialinėmis norminėmis sistemomis, kurios veikia ir atitinkamos visuomenės įstatymų leidybą (įstatymų leidėjus), teisės taikymą (teisės taikytojus), teisės suvokimą, vertinimą ir kt. Tad teisės analizė nėra ir negali būti atsieta nuo kitų socialinių norminių sistemų tiek plačiąja visos žmonijos istorijos bei egzistavimo, tiek siaurąja – konkrečios visuomenės prasme. Tad natūraliai gali kilti klausimas, kodėl apskritai kalbama apie teisę?

Kad ir kokios glaudžios būtų teisės sąsajos su visuomene, kitomis socialinėmis norminėmis sistemomis, ji, kaip socialinė norminė sistema, turi savitumų ir juos išlaikančių

11 Plėtojantis mokslams, ypač sociologijai, socialinei psichologijai, visuomenės polinkis burtis į socialinius junginius bei kiti, su tuo susiję dalykai imti traktuoti kaip neišvengiami, žmonių gyvenimo prigimčiai būdingi reiškiniai, teigiant, kad „visos žmonių visuomenės yra linkusios stratifikuotis į socialinės hierarchijos sistemas, kurių pagrindas – socialinės grupės“ (žr.: Sidanius, J.; Pratto, F. *Social Dominance. An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. Cambridge University Press, 1999, p. 31).

12 Deviantinėmis grupėmis yra priimta vadinti grupes, kurių elgesio regulatoriai kertasi su toje visuomenėje įprastais, o tokios grupės būdingą kultūrą (subkultūrą) įprasta vadinti deviantine.

dėsningumų: sistemingumą (*plačiau apie teisės, kaip sistemos, suvokimo reikšmės padidėjimą racionalizmo laikotarpiu – kitoje dalyje*), reguliavimą arba norminimą (norminė tvarka)¹³, kurie vis dėlto vėlgi susieti su tradicija, teisinės minties raida, to meto valstybiniu režimu ir kt. Todėl teisinėje mokslinėje mintyje yra kilę ir abejonių dėl teisės išskirtinių bruožų ar prioriteto kitų socialinių norminių sistemų atžvilgiu (kai kurias jų pacituotas rasite kitame skyriuje). Reikalas tas, kad ir moksle, kurio tiesioginis objektas – visuomenės dėsningumai, t. y. sociologijoje, nėra iki galo sutariama bei aišku, kodėl apskritai daugialypiame bendravime išlieka tam tikri atskiri socialiniai junginiai, socialinės norminės sistemos. Tačiau neneigtina, kad teisė visada vienaip ar kitaip sietina su viešosios valdžios valios pasireiškimu. Šia prasme Johnas Austinas, teisinio pozityvizmo atstovas, siejantis taisyklę (įstatymą) su taisyklės davėjo valia, kurios vykdymas paremtas sankcijos baime, ir Jeanas Carbonnier, teisininkas-sociologas, anaipol neišskiriantis teisės iš kitų socialinių norminių sistemų, bet siejantis teisės išskirtinumą su procesu (visur, kur yra teisė, yra ir atitinkamai reglamentuotas procesas) pasisako dėl to paties požymio teisėje – viešosios valdžios nustatomų arba jos saugomų taisyklių. Viešasis pobūdis suteikia teisei ir formalųjį, o reikalavimo pažeidimo bei teisinės apsaugos atveju – ir faktinį prioritetą kitų socialinių norminių sistemų požiūriu (*fortior est custodia legis quam hominis* – sen. lot. sentencija: įstatymo teikiama apsauga yra stipresnė už žmogaus teikiamą apsaugą). Todėl ir dėmesys (akcentas) analizuojant teisę politiniams, ekonominiams veiksniams, apie kuri kalbėjome šios dalies pradžioje, – suprantamas.

2. Teisės paveikumas

Etiam sine lege poena est conscientia – Sąžinė baudžia ir be įstatymų

Kaip visuomenė, socialinės grupės vertina teisę, kaip teisė *veikia* ir, kita vertus, kaip ji pati yra veikiamą? Teisės moksle gausu įvairių terminų šiam teisės ir sociumo ryšiui apibūdinti. *Teisės poveikis, teisės efektyvumas, teisės veiksmingumas*. Šios sąvokos atspindi siekį nustatyti bei atskleisti visuomenės, jos grupių ir įstatymo, teisės ar teisinės sistemos santykio įvertinimą. Terminijos gausa susijusi su tam tikra kultūrine teisine minties tradicija ir jau pačiu savo buvimu (gausa ir įvairove) patvirtina teisės ir visuomenės, jos kultūros bei istorinės raidos sanglaudą.

Štai efektyvumo termino šaknys teisės moksle sietinos su europinėmis racionalizmo laikotarpio mokslinės metodologijos kertinėmis nuostatomis, paveiktomis to meto gamtos mokslų pasiekimų ir esmingu žavėjimusi žmogumi – gamtos kūriniu, visuomenės dalyviu, jo protu bei prigimtimi. Protestuojant prieš karališkąją teisę, receptavus romėnų teisę dėl racionalizmo laikotarpio mokslinės minties bei metodologijos konteksto (žmogaus aukštinimas, konkretus gamtos mokslų pavyzdžių žmogaus veiklos ir teisės

13 Teisės normiškumą, griežtos teisės normų hierarchijos, kurios viršuje – konstitucinės teisės normos bei pamatinė norma, išplėtojo teisės normatyvistu vadinamas H. Kelsenas, šiuo požymiu nusakydamas teisės formos ypatybes, o kartu nubrėždamas ir teisės skirtumą nuo kitų socialinių norminių sistemų (skaityti: Kelsen, H., *supra* note 10).

tikslų „matavimas“), nebuvo perimti romėnų teisės vertinimo kriterijai – naudingumas, patogumas, laisvas spontaniškas, nuo visuomeninių santykių poreikio priklausomas vystymasis¹⁴. Racionalizmo laikotarpio palydovas – didieji gamtos mokslų atradimai ir, atitinkamai, gamtos mokslų metodologijos iškėlimas. Pastarasis būtent ir suteikė teisės vertinimui kitoki turinį, mat stebint išpūdingus empirinio pasaulio atradimus visuomenės gyvenime imta norėti atrasti gamtos kūnų sandaros ir veikimo analogijų, griežtų dėsnų. Viena to meto „dievybių“ – mechaninė teorija ir jos metodologija (žinomas, apibrėžtas tikslas pasiekiamas naudojant taip pat iš anksto nustatytas, apibrėžtas priemones) įsiveržė į mokslą lyg malda, kurią būtina sukalbėti norint, kad mokslas apskritai būtų laikomas mokslu, o įrodinėjamas dalykas – pagrįstu, įrodytu, egzistuojančiu (ir šiandien socialiniai mokslai, be jiems įprastų metodų, pasitelkia empirinius – gamtos mokslų skolinčius). Teisinėje mintyje šios „užprogramuotos“ gamtinio būtinumo nuostatos atsispindi filosofo ir teisininko Charles’io Louis de Montesquieu veikale „Apie įstatymų dvasią“ išdėstyta mintis: „įstatymai plačiausia šio žodžio prasme – tai būtini santykiai, išplaukiantys iš daiktų prigimties“¹⁵.

Suprantama, tokia metodologija skatino to, ką galima būtų apibrėžti teisės logišku tikslu, paieškas, tad šį laikotarpį galima vadinti teisės, kaip normų *sistemas*, suvokimo įsitvirtinimo laikotarpiu¹⁶. Juk nesisteminame darinyje neįmanoma ieškoti ir atrasti griežtų mokslinių dėsnų, kurių būtent tuo laikotarpiu siekta. Taigi darna, harmonija, sistema, sudaryta pagal tam tikrus dėsnius, – toks griežtas racionalizmo laikotarpio „palikimas“ teisės suvokimui ir mokslinei minčiai. Teisė kaip neapibrėžta abstrakcija, spontaniškai gyvuojanti socialinių normų sistema niekaip nesiderino su minėtu požiūriu. Tačiau užrašyta teisė arba tiesiog įstatymas, įstatymų sistema, kuriai galima nustatyti ir įtvirtinti užrašymo, sutvarkymo taisykles (dėsnius), tiko griežtų dėsnų siekiančiai to meto mokslinei madai. Tad apibrėžtumas drauge su sisteminiu pobūdžiu nuo to laiko taip pat tapo teisę apibūdinančiu dalyku, o teisė vis labiau buvo tapatinama su įstatymu (norminiu aktu). Žinoma, taip apibrėžiant teisę ji ir jos analizė labiau sietina ne su visuomene apskritai, o su įstatymų leidėju (leidyba), teisiniu išmanumu, taigi – teisine technika. Vertinimo kriterijus – tikslas, t. y. ar jis pasiektas; vertinimo dalykas – įstatymas. Pakanka turėti galią (imperiumą) įstatymui (įsakymui) ir turėsime teisę. Taigi, tokios teisinio pozityvizmo susikūrimo prielaidos¹⁷. Nenuostabu, kad teisės vertė imta sieti su tikslingumu, o įstatymai imti traktuoti kaip įsakymo davėjo ar tiesiog įstatymo leidėjo tikslo pasiekimo priemonė¹⁸.

14 Plačiau: Bakševičienė, R. Teisės vertinimo suvokimas Lietuvoje: istorinės prieigos, šiandieninė situacija, ateities gairės. *Teisė*. 2004, 50: 17–25.

15 Žr.: *Filosofijos istorijos chrestomatija. Naujieji amžiai*. Vilnius: Mintis, 1989, p. 287.

16 Sistemiskumas iki šių dienų nurodomas kaip teisės požymis.

17 Johnas Austinas, 1832 m. išleidęs knygą „Jurisprudencijos paskaitos, arba pozityviosios teisės filosofija“, teisinę taisyklę siejo tiesiog su suverenu bei įsakymu, paremtu sankcijos baime. Dabar jis pripažįstamas „grynuoju“ pozityvistu teisėje (skaityti: Austin, J. *Lectures on Jurisprudence and the Philosophy of Positive Law*. St. Clair Shores, MI: Scholarly Press, 1977 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-01-15]. <<http://www.utm.edu/research/iep/l/legalpos.htm>>).

18 Valdanciosios klasės įrankis – taip teisę suvokė marksistinė teorija, sekusi įkandin pozityvistinių idėjų.

Pozityvistinę teisės suvokimo bei jos vertinimo tendenciją, teisės ir įstatymo tapatinimą sustiprino jos užrašymo, o vėliau – kodifikavimo simpatiškas. Žmogaus teisių ir laisvių filosofinės, pilietinės minties, o ir paties teisės pažinimo ypatingumo, specialumo kontekste, kodifikavimas buvo teisės demokratėjimą, artėjimą prie plačių visuomenės sluoksnių („išmanyti teisę“ gali kiekvienas mokantis skaityti) atspindintis reiškinys. Jis veikia įgavo tikru teisiniu sąjūdžiu vadintą mastą bei populiarumą, kuris, neginčijant ir kodifikavimo patogumo, yra vienas labiausiai paplitusių nūdienos teisių reiškinų (kaip ir plačiai paplitęs teisės tapatinimas su įstatymais ar kodeksais). Na, o matematiniai efektyvumo rodiklių skaičiavimai (vertinimas) į teisės mokslą atkelia iš ekonomikos mokslo, drauge su ekonomine teorija, taip sustiprindami įstatymo, kaip priemonės ar įrankio, o drauge ir pozityvizmo pozicijas.

Kitokia teisės samprata sietina su kitokiais teisinės minties raidos aspektais. Juos, be kita ko, kaip neretai pasitaiko moksle, inspiravo tas pat šaltinis. Kodifikavimas, užtvirtinęs įstatymo leidėjo valios, tikslų ir įstatymo siejimą, atitinkamą teisės vertinimą ir jos atotrūkį nuo visuomenės veikia susilaukė kritikos. Praėjus dešimčiai metų nuo Napoleono civilinio kodekso pasirodymo, jau minėtas F. K. Savigny veikale „Apie mūsų amžiaus pašaukimą įstatymų leidybai ir teisės mokslui“ kritikavo kodifikavimą, teigdamas, kad teisė nėra priklausoma nuo aplinkybių ar suvereno savivalės, atsitiktinė valios, kad ji gimsta tautos gilumoje ir yra tautos kultūros rezultatas. Friedrichas Karlas von Savigny, Oliver Wendell Holmes, George'as Puchta (istorinė teisės mokykla) darė įtaką psichologinei, o galop ir socialinei kontrolės teorijai. Pastaroji taip stipriai paveikė nūdienos teisėkūrą priartinimo prie žmogaus psichologijos ir visuomenės linkme, kad privertė daugelį šiuolaikinių valstybių koreguoti baudžiamuosius kodeksus bei bausmių sistemą¹⁹. Čia teisės „buvimas“ – tai gebėjimas būti visuomenėje jai priimtiniu būdu ir jai nekenkiant. Su šiuo teisės gebėjimu siejamas ir teisės vertinimas. Teisės užduotis – neperžengti visuomeninio konteksto ribų. Toks teisės vertinimas susijęs apskritai su kitokiu požiūriu į teisę, jos neaukštinimu, nekėlimu virš kitų socialinių norminių sistemų. Iliustruoti jį tiktų Richard A. Posner veikalo „Jurisprudencijos problemos“ pabaigos mintis: „visoje šios knygos argumentacijoje kaip motyvas kartojasi skeptiška nuostata dėl to, ar ir kiek teisė yra autonomiška socialinės minties sritis“²⁰.

Aprašytoji kryptis į teisę žvelgia tiesiog kaip į vieną socialinių normų sistemų, socialinių reiškinų. Taigi, teisės poveikio kryptis ir tai, ar kryptis teisinga bei ar poveikis egzistuoja, siejama, be abejo, ne su „vertinimo“ koeficientais ar rodikliais, o su socialiniu poveikiu, jo dėsniniais, kuriems paklūsta patys įvairiausi socialiniai institutai.

19 Pagrindinė socialinės kontrolės teorijos idėja remiasi nuostata, jog pati viena teisė be jėgė, jog diegiant visuomenei priimtino, naudingo elgesio modelius vien teisinėmis priemonėmis, pvz., izoliavimu (laisvės atėmimu), neatsižvelgiant į visuomenę, asmenybei būdingus dėsninumus, teisių priemonių poveikis tėra trumpalaikis. Išties tyrimai, paskatinti tokio požiūrio, prisidėjo prie bausmių sistemos įvairovės didinimo, įtraukiant visuomenės grupių poveikį nusizengimą ar nusikaltimą padariusiam asmeniui (paskaitų lankymas, viešieji darbai vienoje ar kitoje srityje, nelygu kur buvo nusizengta) bei sankcijų lengvinimo, pripažįstant, kad laisvės atėmimo vietos ir jų deviantinė subkultūra negali suformuoti asmeniui ilgalaikės visuomenei priimtino elgesio nuostatas. Dabar galiojančiame LR baudžiamajame kodekse taip pat atsispindi šios tendencijos.

20 Žr.: Posner, R. A., *supra* note 5, p. 355.

Tai yra ne tik pati teisė „matuojama“ šiais dėsningumais, t. y., kodėl ji yra tokia, kokia yra (objektyvioji teisė), bet ir vertinama bei tirama šiuos dėsningumus *pripažįstant* ir pažiūstant. Pripažinimas ir yra bene esminis tokio teisės vertinimo bruožas, žymintis skirtingumą nuo uždaro teisės tyrimo ir lemiantis visai kitą požiūrį į daugelį su teise (plačiąja prasme) susijusių problemų. Pavyzdžiui, tirdami teisę „uždaru“ būdu galime teigti, jog teisėjo nepriklausomumas yra principinė, siektina idėja. Esminė pozicija tokiu atveju – privalu būti, vadinasi, *esu* ar manausi toks esantis. Tiriant atviru, išorinio požiūrio būdu konstatuojama, kad labai įvairus poveikis (taip pat ir nepageidautinas) ir socialinėms, taigi ir profesinėms, grupėms, ir individams egzistuoja kaip neišvengiamas reiškinys *esu nepriklausomas* apskritai neegzistuoja. Jis tegali būti maksimaliai kontroliuotinas. Tokiu atveju pastangos nukreipiamos į galimų poveikio krypčių atpažinimą, jų suvokimą ir mokymąsi kuo labiau atsiriboti. Taigi klausimas tokiu atveju – kaip poveikį, taikant bendrus dėsningumus teisėje, sumažinti?

Socialinio poveikio²¹ dėsningumai pastebėtini ir analizuojami dviejose jo išraiškose – esamame socialiniame poveikyje ir socialiniame poveikyje kaip procese. Vertinant teisės poveikį nesunku išvelgti analogiją – nuolat pateikiamos rekomendacijos procesui (kaip geriau teise paveikti socialinę elgseną) bei lygiai taip nuolat siekiama esamą teisės poveikį nustatyti (įvertinti esamą padėtį). Socialinio poveikio, kaip proceso (kai reikia paveikti visuomenę, socialinę grupę ar asmenį kuria nors linkme, suformuoti pozityvias nuostatas dėl tam tikro elgesio modelio) analizė grindžiama nuostatų formavimu bei užtvirtinimu. Kalbant apie teisės poveikį, socialinio poveikio, kaip proceso, tyrimai taikomi teisės normai ta prasme, kad ji traktuojama kaip informacija, pranešimas apie norimą, pageidautiną elgesį arba apie norimą pageidautiną teisės normos taikymą, skiriant dėmesį jos, kaip pranešimo, kuo geresnei formuluotei, įtaigumui, sklaidai ir pan. (informacijos reikšmė teisėtam elgesiui, kaip mokslinio tyrimo dalykas tradiciškai labiausiai akcentuojama ir tyrinėjama teisės sociologų darbuose, ir beveik nė vienas jų neapsieina be dėmesio šiai išties svarbiai ir daugialypei pažinimo praktinei bei mokslinei prasme sričiai).

Tai, kas užrašyta bet kurio teisės akto tekste, yra jau pirmame skyriuje aprašyti simboliai, „koduota“ informacija, kuri gali pasiekti adresatą arba ne. Šia prasme ir teisės akto forma, ir jo turinys, t. y. visų tų simbolių, kuriais išreiškiamas norimo elgesio pageidavimas, išraiška yra labai reikšminga.

Adresato pasiekimo prasme teisei (šiuo atveju tiksliau būtų sakyti – teisės aktams) taikytini dėsniai panašūs į sėkmingos reklamos kūrimo dėsnius, kai pirmiausia pasirenkama auditorija, kuriai bus reklama taikoma, ištiriama, kas tai auditorijai artima, kas jai žinoma ir po truputį, prisitaikant prie esamų nuostatų, bandoma įsiveržti su nauja idėja, kuri pritampa prie senosios, negriauna jau susiformavusių nuostatų (nesukelia disonanso), tačiau atrodo pakankamai patikima, kad jas pakeistų²². Taigi, stengiantis, kad adresatą pasiektų pageidaujamas teisine prasme elgesio modelis, pagrindinis reikalavimas – šio modelio maksimalus pritaikymas prie jau susiformavusių nuostatų. Žvelgiant iš

21 Žr.: Zimbardo, F.; Ljajpe, M. *Socialnoje vlijanije* [Social Influence]. Sankt Peterburg, 2000, p. 55.

22 Plačiau apie adresatą bei pranešimą skaityti: Fiske, J. *Įvadas į komunikacijos studijas*. Vilnius: Baltos lankos, 1998.

šios pozicijos, teise siūlomas elgesio modelis turi būti artimas visuomenėje ar socialinėje grupėje egzistuojančių kitų socialinių norminių sistemų (tradicijų, papročių ir kt.) siūlomiems elgesio trafaretams. Kitaip tariant, įvairiose socialinėse norminėse sistemose naudojami simboliai turi būti panašūs.

„Atsižvelgiant į socialinį poveikį (kitas socialines normas, nuostatas), laikant tai atspirties tašku požiūryje į teisę, galima rasti tvirtesnę priešpriešą ir jau anksčiau tekste minėtam nepageidautinam socialiniam poveikiui. Kita vertus, socialinio poveikio dėsningumą (norminio grupės, informacinio poveikio bei reakcijų į jas²³) pažinimas ir jų atpažinimas teisėje gali padėti užkirsti kelią neigiamoms tendencijoms, tokioms kaip, tarkime, specifinės teisės normų taikymo praktikos formavimasis teisės taikymo institucijose, kurios drauge reiškia ir atskiras socialines grupes. Juk dėl taikymo specifikos gali būti pažeistas visų lygybės prieš įstatymą principas²⁴.

Žvelgdami iš nūdienos pozicijų į teisės poveikumo vertinimą, be abejo, galime pastebėti tendencijų, kai norima matematiniais metodais matuoti informuotumą ar požiūrį į vieną ar kitą teisinį reglamentavimą, bet sykiu ir bandyti nustatyti bendrus visuomeninius procesus. Ir tai suprantama dėl jau minėto tarpnormiškumo reiškinių, dėl kultūros, t. y. dėl teisinės minties ir kultūros įtakos viena kitai. Tai tik dar vienas įvairialypio įtakojimo, vėlgi – poveikio – pavyzdys, liudijantis nuolatinį kaitos ir raidos procesą teisėje ir savitą teisinę akultūraciją teisinėje praktikoje ir moksle.

Iš to, kas išdėstyta, aišku, kad kryptis, propaguojanti tam tikrai visuomenei priimtinius elgesio modelius, negali būti tolerantiška kitų kultūrų, kitų teisinių sistemų beato-dairiškiems skoliniam (kitaip dar vadinamai teisinei akultūracijai). Šia prasme teisinės akultūracijos dėl visuomenės kultūrinių pamatų ardymo negali pateisinti nei politinė, nei ekonominė būtinybė. Neigiamas efektas, kurį sukelia teisinė akultūracija, t. y. bendra visuomenės nepagarba „keistiems“ teisės siūlomo elgesio modeliams (skoliniam), o drauge ir įstatymų leidėjui bei teisei, yra toks didelis, jog negali atsverti gėrio, kurio teisine akultūracija siekta²⁵.

Apžvelgus dvi pagrindines kryptis, susijusias su teisės vertinimu, pažymėtina, kad šių dienų teisės moksle vartojami ir „tarpiniai“ terminai, pavyzdžiui, teisės rezultatyvumas, socialinis / ekonominis teisės efektyvumas ir kt. Jie tarsi apima ir vieną, ir kitą kryptį, o neretai vienai sąvokai priskiria kitos turinį. Ši negrynumo, susipynimo tendencija, atspindinti ir straipsnyje prieš tai nagrinėtą tarpnormiškumo, teisinės akultūracijos reikšmę, turi ir savo istorines prielaidas. Racionalizmo laikotarpiu ėmus taikyti mechaninę metodologiją teisiniams dalykams dėl ypač paplitusio žmogaus proto aukštinimo, humanizmo principų sklaidos, buvo noras ir teisę traktuoti kaip tarnaujančią visos visuomenės gerovei, abstrakčiam idealui. Net sovietiniu laikotarpiu, vyraujant ekonominei teisės kryptčiai, skaičiuojant teisės atitikties valiai rezultatus, niekaip neišvengta (o ir neįmanoma išvengti) kalbėjimo apie teisės artumą visuomenei.

23 Plačiau žr.: Zimbardo, F.; Ljajpe, M., *supra* note 23.

24 Dėl skirtingo teisės normų taikymo teismuose galima plačiau pasiskaityti Bakševičienė, R. Skirtingo teisės normų taikymo teismuose sąsąjū su teisiniu informuotumu aspektai. *Justitia*. 2001, 4–5.

25 Plačiau apie galbūt neigiamą akultūracijos poveikį: Bakševičienė, R. Narystė Europos Sąjungoje ir Lietuvos teisinė politika. Ar turėsime lietuvišką teisės sistemą? *Teisė*. 2005, 56.

Vertindami šias daugialypes tendencijas, ko gero, turėtume grįžti prie tos pačios socialinio poveikio kategorijos ir ją pasitelkę paaiškinti mišrų įvairių sąvokų, siekiant įvertinti teisę, vartojimą, – ne vieną šimtmetį trukęs teisės vertinimas bei su tuo susijusi teisinė mintis, kad ir būdama „skirtingose stovyklose“, galų gale rado atspindį teisininkų, mokslininkų, filosofų mąstysenoje. Teisę veikė daugybė filosofinių, ekonominių ir kitų teorijų, mokyklų, krypčių. Štai, pavyzdžiui, tik artimus kaip vertingus teisės reikalavimų modelius traktuojanti teisės kryptis „priėmė“ teisinius sociologinius tyrimus, matematinę metodiką, kuri, savo esme ir kilme kur kas labiau tiktų mechaninės metodikos ir teisės, kaip įrankio, rezultatyvumo skaičiavimo, krypčiai, o štai kritišką požiūrį į teisinę akultūraciją galima sieti ne su kuria nors teisine mintimi, o su klasikiniu liberalizmu, dariusiu įtaką ne vien ekonominiam, bet ir teisiniam mąstymui. Apibendrinant pasakytina, kad tai, kokia kategorija pasirenkama vertinant teisę, koks turinys jai suteikiamas, priklauso nuo teisinės ir kitokios socialinės minties tradicijų visuomenėje. Vis dėlto, kokia bebūtų kategorija ir jos turinys, ji visada atspindi siekį įvertinti teisę, o drauge ir teisės socialumą.

Išvados

1. Teisės pažinimas neatsiejamas nuo visos žmonijos bei konkrečios visuomenės pažinimo, ji, kaip ir įstatymų leidėjai ar taikytojai, yra atskiros visuomenės ir bendros žmonijos raidos, jos kultūros atspindys bei padarinys.
2. Teisės vertinimas, jos poveikimo kryptys bei tyrimas negali būti atsieta nuo bendrų konkrečios visuomenės struktūros ir socialinių dėsningumų, turinčių išraišką ir teisėje, tyrime.
3. Visapusiškam teisėkūros ir teisės taikymo pažinimui reikalingas išorinis – sociologinis – požiūris, leidžiantis žvelgti į teisę ne kaip į uždara normų sistemą, o į kaip įvairiai paveikų socialinį reiškinių.

Literatūra

- Austin, J. *Lectures on Jurisprudence and the Philosophy of Positive Law*. St. Clair Shores, MI: Scholarly Press, 1977.
- Bakševičienė, R. Narystė Europos Sąjungoje ir Lietuvos teisinė politika. Ar turėsime lietuvišką teisės sistemą. *Teisė*. 2005, 56.
- Bakševičienė, R. Šiandienės Lietuvos teisės ir kultūros sąsajos galiojančioje Lietuvos teisėje. *Teisė*. 2005, 52.
- Bakševičienė, R. Teisės vertinimo suvokimas Lietuvoje: istorinės prieigos, šiuolaikinė situacija, ateities gairės. *Teisė*. 2004, 50.
- Carbonnier, J. *Sociologie juridique*. Paris: P.U.F., 1978.
- Diurkheim, E. *Elementarios religinio gyvenimo formos: toteminė sistema Australijoje*. Vilnius: Vaga, 1999.
- Filosofijos istorijos chrestomatija. Naujieji amžiai*. Vilnius: Mintis, 1989.
- Fiske, J. *Įvadas į komunikacijos studijas*. Vilnius: Baltos lankos, 1998.
- Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002.

- Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodeksas. *Valstybės žinios*. 1985, Nr. 1-1.
- Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 89-2741.
- Lyons, D. *Moral Aspects of Legal Theory. Essays on Law, Justice and Political Responsibility*. Cambridge University Press, 1991.
- Posner, R. A. *Jurisprudencijos problemos*. Vilnius: Eugrimas, 2004.
- Sidanius, J.; Pratto, F. *Social Dominance. An Intergroup Theory of Social Hierarchy and Oppression*. Cambridge University Press, 1999.
- Triandis, H. C. *Culture and Social Behavior*. McGraw-Hill, Inc., 1994.
- Weber, M. *Religijos sociologija*. Vilnius: Pradai, 2000.
- Zimbardo, F.; Ljajpe, M. *Socialnoje vlijanije [Social Influence]*. Sankt Peterburg, 2000.

SOCIABILITY OF LAW

Rūta Bakševičienė

Vilnius University, Lithuania

Summary. *Scientific-theoretical or practical analysis of law as if by itself presupposes the research isolation of law as of a self-dependent system, since each phenomenon, to be determined as a research target, is singled out and dissociated from the other ones. Therefore, the positivistic tradition of law and its criticism, rather often referred to in discussions and related to the interpretation of law as of a closed system of written law, have the same starting point, i.e. they originate from the same “law as law” approach. The approach suits the elaborate analysis in law institutes, though from the methodological point of view, this does not serve the purpose while seeking for the sociability of law and examining its “live” effect and presence in the society. This purpose requires a completely different approach than “law as law” (as such), but law as a part of society. The idea itself of such an approach though is rather old and in law studies is even ‘integrated’ by a separate field of research called “sociology of law,” legal-scientific analysis systemically revealing the aspects of the sociality of law is rather inconsiderable. It should be noted though that sociality in law (law sociality) has a weighty foundation in law studies in Lithuania. (Neither Petras Leonas nor Mykolas Romeris managed without touching upon the aspects of sociality in law in their discussions on law).*

By making an appeal to the “external” or sociological-methodological point of view, this article deals with the aspects of law sociality and the essence of law as a social phenomenon. The first part of the article presents the aspects of law and social background as well as the link with its one of the most essential and significant illustrations for law—internormality. The second part of the article analyses the influence of law. The use of this term seeks to illustrate both the impact of law itself and the impact by law. The article concludes that 1) the knowability of law is indissociable from the cognition of humanity and specific society; the law, just as legislators or law users, is a reflection and an aftermath of the evolution and culture of a separate society and humanity; 2) assessment of law, directions and research

of its influence cannot be dissociated from the research of common structural and social regularities of a specific society having their expression in law; 3) universal cognition of law-making and law application requires “external”-sociological point of view which enables to treat the law as a diversely influenced social phenomenon and not as a closed system of norms.

Keywords: *sociology of law, influence of law, socialization, internormality.*

Rūta Bakševičienė, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto Viešosios teisės katedros docentė. Mokslinių tyrimų kryptis: teisės sociologija.

Rūta Bakševičienė, Vilnius University, Faculty of Law, Department of Public Law, Associate Professor. Research interest: sociology of law.